

In memoriam

Gordana Bosanac **(Varaždin, 1936. – Zagreb, 2019.)**

Govoriti o Gordani Bosanac, sada kad je više nema, istovremeno je i teško i lako. Teško je jer brojni izvori informacija o njoj postaju vlastita sjećanja, a prisjećati se znači bolno kopati po svježim ranama nastalim odlaskom drage mi osobe. Teško je i zato što govoriti o nekom poput Gordane Bosanac nije dostatno da se opiše tko je ona bila i što je značila onima koji su je poznavali i voljeli. Potonje neću ni pokušavati. Govoriti o njoj sada lako je samo zato što bih, da me ona sluša, vjerojatno pažljivije birala svoje riječi u nastojanju da joj pohvalama ne uzrokuje osjećaj nelagode karakterističan svim samozatajnim i mudrim dušama. Sada, kad je više nema, smijem je hvaliti koliko mi je srcu drago.

Gordana Bosanac umrla je u Zagrebu, 31. kolovoza 2019. godine. U javnosti će ostati zapamćena kao profesorica i doktorica znanosti, istaknuta članica Hrvatskog filozofskog društva, velika hrvatska filozofkinja i feministkinja. Iako se njezina akademska karijera nije temeljila na bavljenju filozofijom, filozofiji se vratila nakon umirovljenja, nadoknađujući propušteno s godinama intenzivnog filozofskog pisanja i djelovanja.

Rođena je 31. siječnja 1936. godine u Varaždinu.¹ Njezino je rano djetinjstvo obilježeno ratom, političkim izgnanstvom i strahom. Tih je godina njezina obitelj preživjela radom i zalaganjem Gordanine bake, prodavačice voća i kestenja na varaždinskim ulicama, Klare Ferenc-Kovačić, kojoj je ona, gotovo sedamdeset godina kasnije, posvetila svoju najznačajniju knjigu – *Visoko čelo*. U Zagrebu je obitelj Bosanac živjela od 1945. godine. Godine 1955. Gordana je završila IX. gimnaziju te na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1960. godine diplomirala filozofiju i povijest umjetnosti. Doktorat znanosti stekla je 1967. godine na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, iz područja komunikologije. Tijekom svoje mladosti i kasnije bavila se književnošću i slikarstvom, svirala je klavir i harfu. Iako izrazito nadarena, svoj je umjetnički rad spominjala u rijetkim situacijama i skromno.

Znanstvenu karijeru započela je u Institutu za društveno upravljanje u Zagrebu, gdje je ubrzo postala voditeljicom projekta o problematici samoupravljanja u društvenim službama. U suradnji s kolegama i prijateljima Stevom Matićem i Mirjanom Poček-Matić 1962. godine objavila je zapaženu knjigu

1

Biografski podaci prikupljeni su u intervjuima s Gordanom Bosanac u sklopu projekta

»Hrvatske filozofkinje u europskom kontekstu« Instituta za filozofiju u Zagrebu.

Aktivnost radnih ljudi u samoupravljanju radnom organizacijom u kojoj su izneseni rezultati sociološkog istraživanja učešća radnika u samoupravljanju. Godine 1975. zaposlila se na Fakultetu fizičke kulture Sveučilišta u Zagrebu kao docentica (kada objavljuje i knjigu *Odgojno-obrazovna djelatnost i udruženi rad: prilog pitanjima teorije samoupravne organizacije udruženog rada u odgojno-obrazovnoj djelatnosti*), a ubrzo i kao izvanredna i redovita profesorica, predajući osnove društvenih znanosti, osnove marksizma i pedagogiju. Iako su je teorijske i pedagoškijske teme zaokupljale već tijekom rada na Institutu za društveno upravljanje, u tom se razdoblju ozbiljnije opredjeljuje za rad u području sociologije obrazovanja, i to na problematici obrazovnog kurikula. 1983. godine napisala je i objavila knjigu iz navedenog područja – *Edukacijski izazov: ogledi o teorijskim problemima odgoja i obrazovanja*.

Nakon devet godina odlazi s Fakulteta te je 1984. godine izabrana za direktoricu Centra za kulturu Novi Zagreb. U Centru se zadržava kratko te se 1986. godine zapošljava u Institutu za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu (danas Institut za društvena istraživanja u Zagrebu), u području sociologije obrazovanja. Sve do svojeg umirovljenja 1992. godine bavila se istraživanjima znanja i obrazovanja te odgojno-obrazovnog kurikula u sklopu projekta »Promjene u strukturi rada i obrazovanja kao kulturno-znanstveno-tehnološkijski transfer«. Tijekom tih posljednjih godina rada na Institutu i velikim dijelom pod utjecajem hrvatske filozofkinje i sociologinje Blaženke Despot, Bosanac obnavlja svoj filozofski eros, zbog čega za nju odlazak u mirovinu nije predstavljao kraj najvećih intelektualnih angažmana, već, naprotiv, sam njihov početak. U privatnoj korespondenciji jednom mi je napisala:

»Često se gubi iz vida ne samo ljubavni kontekst postojanja filozofije, nego i to da je ona sama po sebi za mnoge ljude čista strast! Filozofija je po sebi jedna velika strast! Nagnuće čitavog ljudskog bića da se misaono izrazi. Bez te strasti nema pravog mišljenja. Mnogi su toj strasti žrtvovali sve. A ono što može postati strašću, kao što to mogu postati igra, umjetnost i njene prakse itd., leži na barutu osjećajnosti i određuje nam životne svrhe.«

Velikoj Blaženki Despot odužila se 2004. godine, tri godine nakon njezine smrti, kada je uredila knjigu njezinih tekstova i tekstova posvećenih ovoj filozofkinji pod nazivom *Izabrana djela Blaženke Despot*.

Tijekom svojeg života objavila je sedam monografija (od kojih šest samostalno), pet uredničkih knjiga, tridesetak znanstvenih radova u časopisima i još toliko poglavlja u knjigama te brojne znanstveno-popularne i stručne radove. Jedna knjiga, ona o Erichu Frommu, koji uz Karla Jaspersa, Jürgena Habermasa i Martina Heideggera spada u njezine najdraže filozofe, ostala je nedovršena.

Odlaskom u mirovinu Gordana Bosanac ostavila je iza sebe većinu dotadašnjih predmeta svojih misaonih pregnuća i započela s radom na nekoliko novih. To je ujedno i, kao što je već spomenuto, intelektualno najplodnije razdoblje njezina života, kada se ona prepušta svojoj najvećoj ljubavi – filozofiji. Filozofija je pritom i sredstvo i cilj njezina rada na temama humanizma, feminizma i društvenih promjena. U tom radu članovi i članice Hrvatskog filozofskog društva kao i čitatelji i čitateljice časopisa *Filozofska istraživanja* bili su njezini benevolentni kritičari, strpljivi savjetnici i oduševljena publika.

Iako su filozofske teme Gordane Bosanac brojne, u nastavku ću se vrlo kratko koncentrirati na dvije. Prva tema koja ju je zaokupljala vezana je uz njezin pojam *inauguralnog paradoksa*. Njime se iscrpno bavila u svoje dvije knjige, *Utopija i inauguralni paradoks: prilog filozofsko-političkoj raspravi* (objavljena 2004.) i *Ime utopije: jugoslavensko samoupravljanje kao izigrani projekt emancipacije (filozofsko-politički ogled)* (objavljena 2015.), pri

čemu je potonja služila kao odgovor na pitanja postavljena nakon objave prve knjige te kao pojašnjenje i nadopuna onih njezinih dijelova koji su, po Gordaninu mišljenju, to zahtijevali. Inauguralni paradoks za Gordanu Bosanac služi kao krovna sintagma u njezinoj epistemološkoj analizi fenomena samoupravljanja, koju ona koristi ne samo za raskrinkavanje promašenih ideja socijalističkog sustava nego i, samo naizgled paradoksalno, za raskrinkavanje promašenosti suvremene kritike tog istog sustava. Kao živa svjedokinja *bivših vremena* žestila se na fabrikacije starih ideja u ime novih ideologija. Inauguralni je paradoks kao *proglašenje prava nečega što ne postoji* smatrala posebnom vrstom političkog iluzionizma, vezujući ga uz konkretni fenomen u specifičnom vremenu i na specifičnom prostoru: pojava (proglašenja) socijalističkog samoupravljanja tijekom socijalističke izgradnje (s početkom u 50-im godinama prošlog stoljeća) na prostoru bivše Jugoslavije. Socijalističko samoupravljanje, primijetila je, opstojalo je na dvije ontološke razine, međusobno suprotstavljene – postojećega i nepostojećega – pri čemu se potonje pojavljivalo kao utopijsko-apstrahirani krajnji cilj. Ono što je opravdano nalazila spornim jest praksa da se političkim imenovanjem, inauguracijom neke ideje, ona predstavlja ostvarenom. To je Gordana Bosanac ispravno odredila dvostrukom kontradikcijom spram realnosti – samoupravljanje kao utopija na jednoj i samoupravljanje kao normativni pričin na drugoj razini. Ovim se argumentacijskim sklopom pritom koristila ne samo da bi omogućila novi/alternativni pogled na spomenuto povijesno razdoblje nego i, važnije, da bi obranila pojmove socijalizma i komunizma od uobičajenih kritika koje počivaju na katastrofalnim posljedicama njihovih navodnih ostvarenja u vidu socijalističkih režima.

Druga tema, ljudska prava žena, smješta Gordanu Bosanac zajedno s, također već, nažalost, pokojnima, Blaženkom Despot i Jasenkom Kodrnja u grupu znanstvenica Instituta za društvena istraživanja koje su temama ženskog društvenog položaja i diskriminacije prilazile u najboljoj maniri institutske tradicije – otvoreno, kritički i strastveno. Zato je Gordana Bosanac i nakon svojeg umirovljenja nastavila suradnju s Institutom i to u sklopu projekta »Rodno/spolno obilježavanje prostora i vremena u Republici Hrvatskoj«. Tako sam je imala prilike upoznati i ja. Gordana se svojoj feminističkoj filozofiji prepuštala polemički i pronicljivo. Uvijek ću pamtili kako se, lupajući šakom po stolu, ljuti zbog opresije i zlostavljanja slabih i nemoćnih. Gordana se nije bavila filozofijom *s figom u džepu*, za nju je ona bila oblik preživljavanja i snažno oružje protiv ljudske gluposti i iz gluposti proizašle nepravde. Tu je glupost nerijetko tražila i u filozofskim redovima pa valja spomenuti njezine filozofske obračune s Kostasom Axelosom i Ottom Weiningerom. Njihove opservacije o ženama nisu je uznemiravale samo zbog svoje mizoginije i anti-feminizma već i zbog drske antifilozofije.

Rezultati njezinih nastojanja u području feminističke filozofije objavljeni su u brojnim znanstvenim radovima, a svoj su najzaokruženijih oblik dobili u knjizi *Visoko čelo: ogleđ o humanističkim perspektivama feminizma* (objavljena 2010.). Vrlo brzo slijedila je i knjiga *Sentimentalni eseji: filozofsko-etički ogleđi o ljubavi, sreći i slučajnosti, moralu, homofobiji i koječemu drugom*. I *Visoko čelo* i *Sentimentalne eseje* odlikuje specifičan stil pisanja koji spa-ja filozofsku raspravu s autobiografskom esejistikom. Razlog potonjega jest njezina potreba da o ženama progovara (i) kao žena, ne zanemarujući važnost osobnog iskustva, iskustva općenito, u konstrukciji svijeta ideja. Ovdje, također, valja istaknuti zbornik radova *Filozofija i rod*, koji je Gordana Bosanac uredila u suradnji s Hrvojem Jurićem i Jasenkom Kodrnja, a koji je objavilo Hrvatsko filozofsko društvo 2005. godine. Zbornik je okupio niz odabranih

vrijednih radova s trodnevne filozofske konferencije Hrvatskog filozofskog društva održane 2004. godine, kada je prvi put tema odnosa filozofije i roda dobila svoju zasluženu simpozijску pažnju. Za ovo filozofsko priznanje temama rodne tematike među najzaslužnijima je upravo Gordana Bosanac.

Uz Hrvatsko filozofsko društvo, godinama je surađivala s Centrom za ženske studije. Na njezinu posljednjem predavanju u Memorijalnom stanu Marije Jurić Zagorke 2015. godine posljednji pristigli već su na ulici dobili informaciju kako mjesta za dodatnu publiku više nema. Ovo nimalo ne čudi jer su predavanja Gordane Bosanac plijenila veliku pažnju. Britka, duhovita, misaono precizna, filozofski načitana i elokventna u svoje je govore unosila čitavu sebe. I dok se intenzivno žestila na glupost i na nepravdu, istovremeno ih je i razumijevala i opraštala. O humanizmu je pisala kao humanistica, iskrena praktičarka svojih ideja i velika borkinja za bolje svjetove.

Djela Gordane Bosanac obiluju briljantnim mislima. Ova koja slijedi ni po čemu vjerojatno nije među najboljima, no vjerujem da ipak dočarava nešto od njezina duha. Na 113. stranici svoje knjige *Visoko čelo* napisala je:

»Danas još imamo grdne tegobe sa starim pojmovima i starom vizurom svijeta u kojoj se na svijet gleda antropocentrično, patrijarhalno-hijerarhijski, imperijalno i paternalistički, rasistički, s nagonima dominacije i sl. Ali i s nagonima humanističke slobode koja se ne da smiriti, koja će djelovati tako dugo dok se ne oslobodi zadnji sputani pojam i zadnje sputano biće. Jedna stara vedska izreka kaže da će svijet trajati tako dugo dok se ne ispuni i zadnja želja, pa se tome može dodati i taj pomalo hegelijanski dodatak: dok se ne oslobodi i zadnje zarobljeno biće.«

Ana Maskalan